

MAKTAB O'QUVCHILARINING O'QUV FAOLIYATIGA MOSLASHUV JARAYONLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Axmedova Zarina Jamilovna

Buxoro davlat universiteti

Psixologiya va sotsiologiya kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktabga va o'quv faoliyatiga moslashuv jarayonlari ko'rib chiqildi. O'quv faoliyatiga moslashish jarayonlarida yordam beruvchi psixologik metodika va treninglar o'tkazildi va natijalari tahlil qilindi. Bolaning dastlab o'quv faoliyatiga moslashuv jarayonida oila va maktab hamkorligi olib borildi. Moslashuv jarayonlarini o'rgangan olimlarning fikrlari tahlil qilindi va xulosa, amaliy tavsiyalar berib chiqildi.*

Kalit so'zlar: *psixologiya, pedagogika, maktab, ta'lim, fiziologik o'zgarishlar, motivatsiya, psixofiziologik holat, individuallik, psixologik salomatlik.*

Аннотация: *В данной статье были рассмотрены процессы адаптации учащихся младших классов к школьной и учебной деятельности. Были проведены психологические методы и тренинги, помогающие в процессах адаптации к учебной деятельности, и проанализированы результаты. Сотрудничество семьи и школы осуществлялось в процессе первичной адаптации ребенка к учебной деятельности. Проанализированы мнения ученых, изучавших процессы адаптации, даны выводы и практические рекомендации.*

Ключевые слова: *психология, педагогика, школа, образование, физиологические изменения, мотивация, психофизиологическое состояние, индивидуальность, психологическое здоровье.*

Abstract: *In this article, the processes of adaptation of elementary school students to school and educational activities were considered. Psychological methods and trainings that help in the processes of adaptation to educational activities were conducted and the results were analyzed. Family and school cooperation was carried out in the process of the child's initial adaptation to educational activities. The opinions of scientists who studied adaptation processes were analyzed and conclusions and practical recommendations were given.*

Key words: *psychology, pedagogy, school, education, physiological changes, motivation, psychophysiological state, individuality, psychological health.*

KIRISH

Yoshlarga chuqur ilm berish, ularning qobiliyatini har tomonlama o'stirish mustaqil o'zbekistonimiz kelajagi hamda ravnaqi uchun iqtidorli yoshlarni tarbiyalab yetishtirish, sharaflari va ayni bir vaqtida yuksak maqsad yo'lida qilinadigan xizmatdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda sohada islohotlarning boshlanishiga asos bo'lgan 2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada

takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-2707-sonli Qarorda belgilangan vazifalarni amalga oshirish jarayonida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, bola huquqlariga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida ta'lim sohasida bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Bularning hammasi umumta'lim tizimida ta'limni yanada takomillashtirishni, o'quv dasturlarini qaytadan ko'rib chiqish va hozirgi tarbiyalanuvchilarga javob beradigan darajaga keltirishni taqazo etmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Shaxsning kamolotga erishish ya'ni rivojlanish jarayoni murakkab jarayon bo'lib shaxsning ichki ta'siri va shaxsga ta'sir etuvchi tashqi omillar inson tomonidan boshqarilishi mumkin va unga umuman bog'liq bo'lmasligi mumkin. Bu jarayonda maktabgacha ta'lim muassasasida maktabga tayyorlov guruhi mashg'ulotlarini zamonaviy usullarda tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu borada psixolog olimlardan V.M.Gomezo, A.Volkov, F.N.Gonabolin, V.Karimova, A.V. Petrovskiy, K.K. Platonov, M.V.Voxidov, G. Ignataev, R.S.Nemovlar tadqiqot ishlarini olib borishgan bo'lsa pedagog olimlardan X.Abdukarimov, Yu.A.Axrorov, M.O.Ashurov, L.I.Bushueva M.M.Lisina, A.V.Mudrik, N.N.Obozov, N.E.Shurkova, Sh.Qurbonov, E.Seytxalilov, R.Axliddinov, M.Quronov, B.Raximov, P.Xolmatovlar uzluksiz ta'lim tizimida, jumladan, maktabgacha ta'lim muassasasida maktabga tayyorlov guruhi mashg'ulotlarini zamonaviy usullarda tashkil etish usullari haqida o'z fikrlarini bildirishgan.

MUHOKAMA

Aqliy adaptatsiya "operatsion dam olish" darajasida yaxlit ozini o'zi boshqarish tizimining faoliyati natijasida ko'rib chiqiladi, shu bilan birga uning tizimli tashkil etilishini ta'kidlaydi. Ammo bunday tekshiruv bilan rasm to'liq emas. Formulaga ehtiyoj tushunchasini kiritish kerak. Mavjud ehtiyojlarni maksimal darajada qondirish, shuning uchun moslashish jarayoni samaradorligining muhim mezonidir.

Binobarin, aqliy moslashishni shaxsga xos faoliyatni amalga oshirish jarayonida shaxs va atrof-muhitning maqbul muvofiqligini o'rnatish jarayoni deb ta'riflash mumkin, bu (jarayon) shaxsga tegishli ehtiyojlarni qondirish va ular bilan bog'liq bo'lgan muhim maqsadlarni amalga oshirishga imkon beradi, shu bilan birga insonning maksimal faoliyati, uning xulq-atvori, atrof-muhit talablariga muvofiqligini ta'minlaydi.

Adaptatsiyaning psixologik ma'nosi yoki uning ijtimoiylashayotgan subyekt uchun foydaliligi qo'rquv, yolg'izlik tuyg'usidan xalos bo'lish yoki ijtimoiy o'rganish (o'qitish) muddatlarini qisqartirish bo'lishi mumkin, bunda ijtimoiy yoki guruh tajribalariga asoslanib, shaxs darhol ko'proq mos keladigan xatti-harakatlar dasturini tanlash orqali sinov va xatolarga bo'lgan ehtiyojni yo'q qiladi.

Ehtimol, adaptatsiyaning sababi uning sonini saqlab qolishdan manfaatdor bo'lgan guruh uchun foydaliligi, shuningdek psixologik tuzilmaning barqarorligi bo'lishi mumkin. Buning uchun guruh insonning me'yorlari va urf-odatlariga zid bo'lmagan xatti-harakatlarini rag'batlantiradi va kuchaytiradi. Ushbu sabablardan biri yoki ularning umumiyliги ishlaydimi yoki psixologiya va sotsiologiyada ijtimoiy

moslashish jarayonining boshqa determinantlari mavjudmi, empirik ravishda aniqlanmaguncha. Ijtimoiy adaptatsiyaning sababi, uni o'z ichiga olgan subyekt yoki guruhning o'zi uchun adaptiv o'zgarishlarning foydaliligi ekanligini ta'kidlab, faqat faraziy tarzda hukm qilish mumkin.

Aqliy adaptatsiyaning samaradorligi bevosita mikrosotsial o'zaro ta'sirni tashkil etishga bog'liq. Oilaviy yoki ishlab chiqarish sohasidagi ziddiyatli vaziyatlarda, norasmiy aloqani qurishda qiyinchiliklar bo'lsa, mexanik adaptatsiyaning buzilishi samarali ijtimoiy o'zaro ta'sirga qaraganda ancha tez-tez qayd etilgan. Shuningdek, ma'lum bir muhit yoki atrof-muhit omillarini tahlil qilish moslashish bilan bevosita bog'liq, aksariyat hollarda jozibali omil sifatida boshqalarning shaxsiy fazilatlarini baholash samarali aqliy adaptatsiya bilan, jirkanch omil sifatida bir xil fazilatlarni baholash esa uning buzilishi bilan birlashtirilgan.

Adaptatsiya - bu organizmning o'z parametrlarini funktsional optimal ichida ushlab turadigan tarzda tartibga solish qobiliyatini amalga oshirish jarayoni bo'lgani uchun, ularni tasniflashning asosiy mezonini ko'rib chiqilayotgan moslashish jarayoni uchun javobgar bo'lgan tartibga solish tizimining xarakteristikasi. Filogenezing turli darajalarida bo'lgan organizmlarning moslashish qobiliyatlari ularning tartibga solish tizimlarining rivojlanganligi sababli farq qiladi.

Shubhasiz, kattalarda ham, rivojlanayotgan organizmda ham sensibilizatsiya adaptatsiyai qobiliyati bilan bir qatorda stabillashadigan moslashish imkoniyati bo'lishi kerak. Ular orqali biz butun organizmning yoki uning individual reaktivlarining o'zgaruvchan atrof-muhit omillari bilan o'z parametrlarini funktsional optimal ichida ushlab turish qobiliyatini amalga oshirish jarayonini tushunamiz. Filogenezda stabilizatsiya adaptatsiyai ehtimoli sensibilizatsiya adaptatsiyai bilan parallel ravishda rivojlanadi. Adaptatsiyaning muvaffaqiyati va tezligi odamlar orasida bir xil emas. Shu ma'noda, shaxsning ijtimoiy adaptatsiya yoki noto'g'ri adaptatsiya darajasi haqida gapirish odatiy holdir. Ijtimoiy adaptatsiya odamlarning ijtimoiy o'zaro ta'siri sharoitida sodir bo'lganligi sababli, subyektning guruhga yoki jamiyatga moslashish darajasi, bir tomondan, ijtimoiy muhitning xususiyatlari, boshqa tomondan, o'ziga xos xususiyatlari va fazilatlari bilan belgilanadi. Adaptatsiya muvaffaqiyatini belgilaydigan ijtimoiy (yoki atrof-muhit) omillar qatoriga guruhning bir xilligi, uning a'zolarining ahamiyati va vakolatlari, ularning ijtimoiy mavqei, talablarning qat'iyligi va bir xilligi, guruh soni, uning a'zolari faoliyatining tabiati kiradi. Shaxsiy yoki subyektiv omillarga - tashvish darajasi, shaxsning malakasi, uning o'zini o'zi qadrlashi, o'zini guruh yoki boshqa ijtimoiy hamjamiyat bilan identifikatsiya qilish darajasi va unga sodiqlik, shuningdek jinsi, yoshi va ba'zi tipologik xususiyatlari.

Samarali aqliy adaptatsiya muvaffaqiyatli kasbiy faoliyatning zaruriy shartlaridan biridir. Moslashish jarayoni bir vaqtning o'zida rasmiy va norasmiy munosabatlar sohasida amalga oshiriladi. Ba'zida shaxsiy da'volar va umidlarni guruh qadriyatlari va hayot me'yorlari darajasida talablar va umidlar bilan birlashtirish qiyin. Kasbiy va o'quv guruhlarida aqliy moslashishni yaxshilaydigan muhim omillar ijtimoiy

birdamlik, shaxslararo munosabatlarni o'rnatish qobiliyati, ochiq muloqot qobiliyatidir. Yuqoridagilar bilan bog'liq holda, aqliy moslashishni o'rganmasdan, har qanday aqliy nomuvofiqlik muammosini to'liq ko'rib chiqish mumkin emasligi ayon bo'ladi va moslashish jarayonining tavsiflangan jihatlarini tahlil qilish inson psixologiyasining ajralmas qismi bo'lib ko'rinadi. Shunday qilib, aqliy adaptatsiya muammosi zamonaviy sharoitda tobora muhim ahamiyat kasb etayotgan turli bilim sohalari chorrahasida joylashgan ilmiy izlanishlarning muhim sohasidir. Shu munosabat bilan adaptiv kontseptsiyani insonni har tomonlama o'rganishga istiqbolli yondashuvlardan biri sifatida ko'rib chiqish mumkin.

NATIJALAR

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyatiga moslashuvining pedagogik-psixologik xususiyatlarini o'rganish maqsadida o'quvchilar o'rtasida Sotsiometriya metodikasi o'tkazildi. Metodikaning maqsadi: bolalar guruhidagi hissiy va psixologik munosabatlarning holatini va undagi har bir bolaning holatini o'rganish.

J.J. Moreno tomonidan ishlab chiqilgan sotsiometrik texnika; shaxslararo va guruhlararo munosabatlarni o'zgartirish va takomillashtirish maqsadida diagnostika qilish uchun ishlatiladi. Sotsiometriya yordamida guruh faoliyati sharoitida odamlarning ijtimoiy xulq-atvorining tipologiyasini o'rganish, muayyan guruhlar a'zolarining ijtimoiy-psixologik muvofiqligini baholash mumkin.

Har bir bola quyidagi matnli shaklga ega bo'lishi kerak: iltimos, quyidagi savollarga javob bering:

1. Agar siz o'z sinfingizdagi biron bir o'quvchini tug'ilgan kuningizga taklif qilish imkoniga ega bo'lsangiz, unda kimni taklif qilgan bo'lardingiz? (Bu yerda va keyingi uchta savolga ushbu shaxsning familiyasi va ismini ko'rsating.)

2. Kim bilan bitta stolda o'tirishni xohlamaysiz? Rahmat!

Tadqiqotchi tanlov mezonlari (ijobiy va salbiy tanlovlar) bo'lgan savollarni navbatma-navbat so'raydi. Subyektlarning har biri, ularga javob berib, o'z tanlovlarini bergan shaxsning familiyasi uchun tavsiya etilgan savol ostidagi shaklda qayd etadi. Vazifani to'g'ri bajarish tajriba natijalarini qayta ishlashni osonlashtiradi.

Natijalar sotsiomatritsa jadvalida qayd etiladi. Sotsiomatritsani har bir mezon bo'yicha tahlil qilish guruhdagi munosabatlarning yetarlicha vizual rasmini beradi. Adaptatsiya samaradorligini o'rganish usullari mezonlarning miqdoriy ko'rsatkichlarini olish, ularning har biri uchun moslashish jarayonida yuz beradigan o'zgarishlarni qayd etish, ularning yordami bilan olingan natijalarni statistik tahlil qilish imkonini berishi kerak.

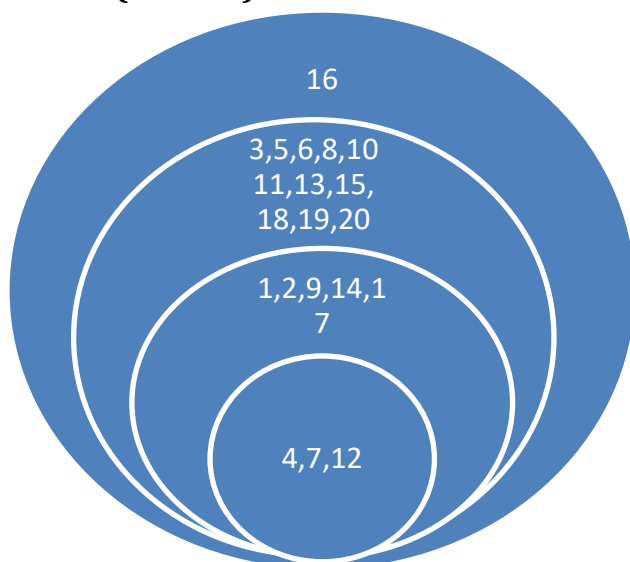
Adaptatsiya jarayoni dinamikasining rasmida rivojlanishning shaxsiy psixologik kuchlari, masalan, nazorat qilish joyi, o'zini o'zi baholash xususiyatlari, o'zini o'zi va boshqalarni qabul qilish, hukmronlik istagi, hissiy qulaylik va boshqalar tobora muhim ahamiyat kasb etayotganligi sababli, ushbu tarkibiy qismlarning ishonchli va haqiqiy psixologik diagnostikasi haqida savol tug'iladi., bunga qo'shimcha ravishda ko'rib chiqish tavsiya etiladi. 2-guruhda, "moslashish" integral ko'rsatkichi bo'yicha, guruh

adaptiv qobiliyatlarning pasayishi bilan tavsiflanadi, ya'ni, ushbu guruhda normal va past adaptiv qobiliyatlarga ega bo'lgan respondentlar ko'proq mavjud. Ushbu guruhdagi respondentlarning aksariyati o'zini o'zi qabul qilish va boshqalarni qabul qilish uchun past integral ko'rsatkichga ega, ustunlik darajasi yuqori. Ikkinchi bosqichda 1 va 2-guruhda sotsiometrik tadqiqotlar o'tkazildi. Maktab o'quvchilariga quyidagi savollar bilan sotsiologik kartalar taklif qilindi:

Jadval 1. Sotsiometrik karta

Savol	Tanlov
tug'ilgan kuningizga kimni taklif qilmoqchisiz?	
kim bilan bitta stolda o'tirishni xohlamaysiz?	

Olingan ma'lumotlarga asoslanib, biz 1-guruh a'zolarining holatini grafik tasvirladik (1-rasm)

Olingan ma'lumotlarga asoslanib, biz jamoada rivojlanayotgan munosabatlar farovonligining ko'rsatkichi bo'lgan tanlovlarning o'zaro nisbati hisob-kitobini amalga oshirdik. Bu bolalar jamoasida hamdardlik qanchalik o'zaro ekanligini ko'rsatadi. 10-sinfda tanlovlarning o'zaro nisbati $\approx 0,63$ ni tashkil etadi, bu guruh birlashuvining yaxshi ko'rsatkichidir.

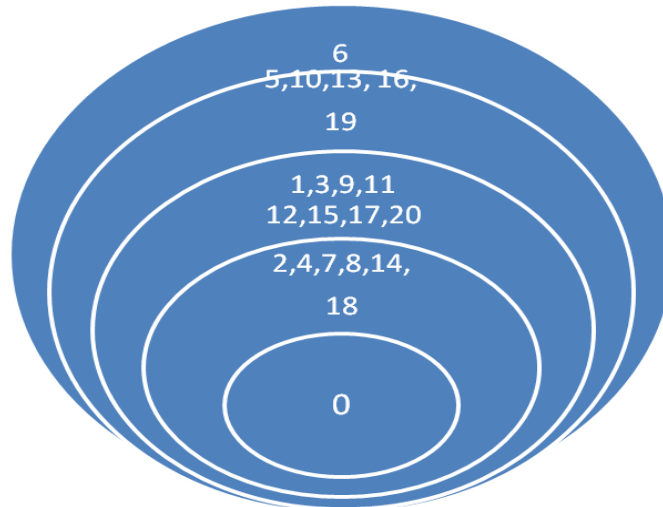
Shakl. 2-guruh sotsiometrik holatlar

1-guruh subyektlar uchun o'zaro imtiyozlar mavjud: 1-4 va 12-14. Salbiy o'zaro aloqalar mavjud emas. Tanlovlarning o'zaro nisbati = 0,016, bu guruh birlashuvining zaif ko'rsatkichidir.

Ekspirimental tadqiqotlar natijalariga ko'ra biz quyidagi xulosalar chiqarishimiz mumkin:

Olingan ma'lumotlarga asosan, biz 2-guruh uchun maqom guruhlari a'zolarining pozitsiyasini grafik tasvirladik (2-rasm)

1-guruh yuqori adaptiv qobiliyatlarga ega ekanligi bilan tavsiflanadi. 2-guruhining shakllanish bosqichida, shuning uchun ko'pchilik o'quvchilar normal va past moslashish qobiliyatiga ega va guruh adaptiv qobiliyatlarning pasayishi bilan tavsiflanadi.

1-guruh-bu shakllangan o'quv jamoasi, sinfda aniq rahbarlar bor, 9 ta o'zaro ijobiy munosabatlar mavjud, "qabul qilinmagan" guruhda bitta odam bor, "rad etilgan" yo'q, tanlovlarning o'zaro nisbati \ u003d 0,63, bu guruh birlashuvining yaxshi ko'rsatkichidir.

2-guruhda aniq rahbarlar aniqlanmagan, ikkita o'zaro ijobiy munosabatlar mavjud, qabul qilinmagan guruhda besh kishi, bitta rad etilgan, tanlovlarning o'zaro nisbati \ u003d 0.016, bu guruh birlashmasining zaif ko'rsatkichidir.

Ya'ni, maktab o'quvchilari 1-sinfidan beri birga o'qigan va o'quv jamoasi uzoq vaqtdan beri shakllangan sinfda ijtimoiy-psixologik adaptatsiya va guruh birlashuvi darajasi yuqori.

XULOSA

Psixologik muhit – bu jamoaning emotsional psixologik ko'tarinkiligi bo'lib, bu ko'tarinkilikda ularning qadriyat yo'l yo'riqlari, ma'naviy normalari va qiziqishlari emotsional darajada aks etadi.

Shaxsning hissiy behbudlikni boshidan kechirishi shaxs normal shakllantirishining asosiy shartidir. Shaxsning asosiy xarakteristikasi o'zini o'zi to'g'ri baholashi xuddi shunga bog'liqdir. Hissiy behbudlik (binobarin o'zini o'zi baholash ham) atrofdagilarning ijobiy bahosi bilan belgilanadi. Bunday bahoning yo'qligi nevrozlarning manbai bo'lishi mumkin. Nevroz beqaror o'zini o'zi baholash ,shaxsning xavotirligi bilan bilan birga qo'shilgan bo'ladi. Chunki o'zaro munosabatlar bu-doimo baholash vaziyatlaridir. Shuning uchun psixologik muhit bolalarning asabiy kechinmalarini rivotlantirishi ham , uning oldini olishi ham mumkin.

Agar shaxs jamoadagi hissiy behbudlikni his etsa , ushbu jamoaning qadriyatlari va normalarini u o'zining shaxsiy qadriyatlari va normalari sifatida idrok etadi , uning faol mavqei ahamiyatli va jozibali bo'lib qoladi. Faqat yaxshi munosabatlarga bolalar faolligini uygo'tishi mumkin.

Mana shuning uchun ham jamoaning psixologik muhiti bolaning psixologik sog'lom va ma'naviy faol shaxsning shakllantirishning hal qiluvchi shartidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bodalev A.A. Shaxslararo muloqot psixologiyasi. Ryazan, 1994 yil.
2. Bodalev A.A. Muloqot psixologiyasi. Voronej, 1996 yil.
3. Bratus S.B. Katta yoshdagi shaxsni rivojlantirish muammolari to'g'risida // Moskva universiteti axborotnomasi. "Psixologiya" seriyasi. 1980 yil. № 2.
4. Brushlinskiy A.V. Psixologiya fanidagi mavzu muammosi // Psixologik jurnal. 1991 yil. 6-son.
5. Burlachuk L.F., Morozov S.M. Psixologik diagnostika bo'yicha qo'llanma. Kiev, 1989 yil.
6. Yosh va pedagogik psixologiya / ed. A.V. Petrovskiy. M., 1981 yil.
7. Gamezo M.V., Petrova E.A., Orlova L.M. Rivojlanish va pedagogik psixologiya. M., 2003 yil.
8. Ermolaev O.Yu. Psixologlar uchun matematik statistika. M., 2006 yil.
9. Kronik A.A., Kronik E.A. Inson munosabatlari psixologiyasi. M., 1998 yil.
10. Kalvin S., Lindsy G. Shaxsiyat nazariyasi. M., 1999 yil.
11. Leontiev A.L. Pedagogik aloqa M., 1979 yil.